

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԱՆԱՆԻԱ ՀԱԿԱԹՈՒ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՄԱՅՈՒԱՆ ԹՈՒԱԿԱՆԸ

«Անանիա Հակաթոռ կաթողիկոս 1201-1211 (1223?)» խորագրով յօդուածի մը մէջ («Սիոն», 1964, Թ. 10 եւ 11-12) յիշած էի ձեռագրական յիշատակարանի մը, որ զբաղւած է ՈՀԲ (1223)ին եւ զոր Հրատարակած է Ջաւէն վ. Արզումանեան («Սիոն», 1962, էջ 305-309)։ Այս յիշատակարանը գրուած է Անանիա Հակաթոռ կաթողիկոսին «չերբորդում ամի», ինչ որ կը նշանակէ թէ Անանիայի կաթողիկոսութիւնը Հաստատած է 1230ին։ 1962ին Անանիայի կաթողիկոսութեան առաջին տարին ընդունուած ըլլալով 1203, Նորայր եպ. Պօղարեան խնդրոյ առարկայ յիշատակարանին դրուութեան թուանքը թելադրած էր ուղղել «Ի(20)երորդ», որ կրնար ճիշդ ըլլալ, որովհետեւ Անանիայի մահուան թուականը ծանօթ չէր։ Նոր յիշատակարանի մը Համաձայն, Անանիայի Հերձուածը տեղի ունեցած էր 1201ին, որով առաջարկուած ուղղումը խնդիրը չէր լուծեր։ Այդ առթիւ կարծիք յայտնած էի թէ կա'մ յիշատակարանին Հրատարակիչը Թուականը սխալ կարգադրած է (ՈՀԲ փոխանակ ՈՄԲի) եւ կա'մ յիշատակարանին հեղինակը սխալած է, եւ թէ խնդիրը լուծելու համար պէտք էր սպասել Նոր յիշատակարանի մը Հրատարակութեան։

Ժամանակագրական յիշատակագրութիւն մը կը լուծէ խնդիրը։

Ստեփանոս եպիսկոպոսի Տաքեզրութեան մէջ (Հր. Վ. Ա. Հակոբյան, Մանր Ժամանակագրութեան 1, էջ 40) ՌՄԻԲ քրիստոնէական թուականին (1229) եւ ՈՀԶ Հայկական թուականին (==1227) տակ արձանագրուած է

հայտնի կոչեցաւ Աննա, աւժով սուլտանին մտտի կաթուղիկոս ի Հոռոմ, հակառակ արձանն կոստանդնու(յ) եւ զաղայեաց ըզ-

կաթուղիկոսութիւնն, որ եւ յետ քաղաւմ երեսորից, աղօթիւք խնդրէ տէր Կոստանդին քառնայ յերկուցն միմն, եւ որ համայն է տեսում մնայ եւ միաւտել։ Ապա ի տեսեան հրեշտակ տեսում գրէ յայ քաթիքն ձեռիմի տէր Կոստանդայ՝ եթէ բարձրի կաթուղիկոսութիւնն յԱննայէ եւ տացի Կոստանդնայ ծառայի Աստուծոյ. եւ եղև այնպէս, զի ի գիշերի սատակեալ արմ այն բարձու ի միջոյ։

Տաքեզրութեան Հրատարակիչը՝ Վ. Ա. Հակոբյան (ամդ, էջ 57, ծան. 41) կը գրէ թէ «այս աւանդութիւնն ըստ երեսորի տարածուած չի եղել, որը յայտնի չի Ջամբէյանին եւ Օրմանեանին» (տես եւ Համ. «Պատմութիւն Հայոց», Հ. Գ. էջ 226-227, «Ազգապատմութիւն» էջ 1613-1614)։

Տարակոյս չկայ բնաւ թէ Ստեփանոս եպիսկոպոսին յիշատակագրութիւնը կը վերաբերի Անանիա Հակաթոռ կաթողիկոսին, որովհետեւ 13րդ դարուն «Հռոմ»ի (Իմա Բումի, այսինքն սելջուքեան կայսրութեան) մէջ ուրիշ Հակաթոռ կաթողիկոս գոյութիւն ունեցած չէ որուն անունը Աննա ըլլայ։ Տրուած երկու թուականներէն ճիշդը Հայկականն է (676 551==1227)։ Ստեփանոս եպիսկոպոս Անանիայի մահուան լուրը տունելուն առթիւ է որ արձանագրած է դէպքը, սակայն յայտնի է թէ Հերձուածին սկզբնաւորութեան մասին տեղեկութիւն ունեցած չէ։ Անանիա «սատկած» ըլլալով 1227ին (ինչպէս գրած է եպիսկոպոսը քրիստոնէական սիրոյ արտայայտութեամբ), Կոստանդին Բարձրբերդցի կաթողիկոսին օրով, կարծած է թէ Նոյն կաթողիկոսին օրով տեղի ունեցած է Հերձուածը։ Նոյնիսկ անունն ալ ճիշդ չէ լսած, եթէ երբեք Անանիայի Հակա-

ուսուցիչները զայն վարկաբեկելու համար կոնց անուն մը առած չէին անոր: Ժիզգ է, սակայն, թէ Անանիա «ըստպալով» աշխնքն տարեկան որոշ գումար մը վճարելու պայմանով, յաջողած է հակաթոռ կաթողիկոսութիւն մը հիմնել:

Ստեփանոս եպիսկոպոսին Տաքեգրուտ քիւան շնորհիւ կը ճշգուի Անանիայի մահուան թուականը, հետեւաբար նաեւ իր կաթողիկոսութեան տեւողութիւնը (1202-1227): Կը յայտնուի նաեւ անոր անունին կցուած մակդիրը (կամ, ինչպէս ժամանակագիր մը կ'ըսէ, «աւելի անուն»): Խաչտ:

Բայց աւելի կարեւոր է այն տեղեկութիւնը թէ Կոստանդին կաթողիկոս շատ աշխատած է Անանիայի կաթողիկոսութիւնը բաժնայ եւ միայն անոր մահով է որ հերձուածը վերջացած է: Կոստանդին կաթողիկոսին մտահոգութիւնը դիւրբորձնելի է եւ միանգամայն զազափաբ մը կու տայ Անանիայի իշխանութեան կարեւորութեան մասին: Հաւանական է որ սեյլուքեան կայսրութեան արեւմտեան եւ կեդրոնական մասին մէջ, ուր Անանիա իշխած ըլլալ կը թուի, Հայերու շատ ատուար թիւ մը գոյութիւն ունէր, թերեւ Կիլիկիոյ Հայոց թիւին հաւասար կամ ժողտարապէս հաւասար, հերձուածին հետեւեալքով օրինաւոր կաթողիկոսին իշխանութեան ենթակայ չէր այլեւ (Աղթամար շատ աւելի հեռու էր իր երկրորդ հակաթոռ կաթողիկոսով եւ, րոտ երեւոյթին, Անանիայի կաթողիկոսութեան կարեւորութիւնը չունէր): Կոստանդին կրօնայ երկու պատճառով մտահոգուած ըլլալ նախ՝ Հայաստանեայց Եկեղեցիին միութեւնը, եւ, յետոյ, կաթողիկոսարանին եկաւ մուտները: Ինչ որ ալ ըլլայ, ըստ Ստեփանոս եպիսկոպոսի, Կոստանդին նոյնիսկ խորհած է թէ արդեօք Անանիայի աթոռը չէ՞ որ աստուածային պաշտպանութեան արժանապատիւնն է:

Ուշագրաւ է որ Չամչեանի աղբիւրին մէջ Անանիայի մահուան թուականը 1207 է, մինչ իրականութեան մէջ 1227 է: Մարդ կը տարուի խորհիլ թէ արդեօք այդ անձանք

աղբիւրին մէջ ալ թուականի սխալ մը տեղի չէ՞ ունեցած, որովհետեւ աղբիւրին հեղինակը չէր կրնար ոչլ կաթողիկոսի մը մահու սխալ արձանագրել: Իսկ Չամչեան վարդապետին հրատարակած յիշատակարանին մէջ «յերբորդում ամիս րառերը կը համապատասխանեն իրապէս 1203 թուականին, Անանիայի կաթողիկոսութեան երրորդ տարին, եւ տեղի չի մնար զանոնք ուղղելու եթէ յիշատակարանին ՈՒՐ բառը սխալմամբ ՈՂՐ կարդացուած է: Հակառակ պարագային պէտք է ենթադրել—թէ եւ դժուարութեամբ— թէ գրիչը սխալած է:

Ամփոփելով, Անանիա հակաթոռ կաթողիկոսութիւն հաստատած է 1201ին եւ մահուած է 1227ին, Բուսի սեյլուքեան կայսրութեան ընդարձակ մէկ մասին վրայ հաստատելով իր իշխանութիւնը՝ ժողովուրդին հաւանութեամբ: Պատմապիւր Յովհաննէս Սեբաստացի Անանիայի մահը—հետեւելով Չամչեանի— գնել է աթ 1207ին, մինչեւ 1288 առաջնորդի անունի տեղեկ չէ: Սակայն 1239ի յիշատակարան մը (Երեւան, 7574, Գ. Յովսէփեանի Յիշատակարանի մեծագրութիւն մէջ, Ա. էջ 939-940, պարզ յիշատակութիւն մը կայ միայն) գրուած է «յիպիսկապոսութեան մեծի հոյակապ մայրաքաղաքի Սեբաստուոյ տէր Գրիգորի»: Անանիայի յաջորդը եղած է, իբրեւ առաջնորդ, Գրիգոր եպիսկոպոս մը, որուն պաշտօնավարութիւնը թերեւ սկսած է 1228ին, սակայն յայտնի չէ թէ երբ վերջացած է: Գրիգոր «Հայրապետ» մը (Յիշատակարանի մեծագրութեան, Ա. էջ 752-753) յիշուած է 1211ին Փոքրիկայի (կամ Փրորուիայի) վանքին մէջ: Հ. Հ. Ոսկեան (Սեբաստիայի վանքի մէջ, Ա. էջ 42-43), հիմնուելով այս յիշատակարանին վրայ, 1207ին Անանիայի յաջորդը նշանակած է այս Գրիգորը: Նոր փաստերու լոյսին տակ, այս յաջորդութիւնը ընդունելի չէ: Սակայն կարելի չէ ըսել թէ երկու Գրիգորները, փոխադարձաբար յիշուած 1211ին եւ 1232ին, նոյն անձն են թէ ոչ: